

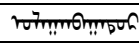

Mongoli / Mongol

(klassikaline, uiguuri kiri)

(latinisatsioon ja transliteratsioon: KNAB 2007, Sise-Mongoolias: *pinyin*)

Mongoli klassikalist, uiguuri kirja kirjutatakse vertikaalselt, ülalt alla veergudes, mis paiknevad vasakult paremale. Järgnevas tähetabelis on mongoli tähed näidatud kahel kujul, vertikaalkirjana ning selle horisontaalteisendina (suunaga vasakult paremale). Viimasel juhul on kiri keeratud 90° vastupäeva. See on vajalik vaid selleks, et lülitada mongoli kirjas näited ladinatähelise teksti sisse. Märkustes ja näidetes on kasutatud seda võimalust.

Mongolikeelseid nimesid esineb kolmes versioonis: 1) halhamongoli kütillilises kirjaviisis (kasutusel Mongoolias, KNABis üksnes latinisatsioon, keelemärgend *mn*), 2) klassikalises mongoli kirjas (Mongoolias rööpselt kasutusel, KNABis nimed nii transkriptsioonis kui ka transliteratsioonis, keelemärgend *mncl*); 3) Sise-Mongoolia kirjaviisis (Hiina Sise-Mongoolias, KNABis nimi *pinyin*'i-põhises latinisatsioonis ja transliteratsioonis, keelemärgend *mnCN*). Mongoli kirja transliteratsioon 2. ja 3. juhul on sama, mongoli kirja transkriptsioon on aga kohandatud mongolistikas üldiselt kasutusel olevast. Eri kirjaviiside ja nende KNABis fikseerimise näited:

Nr	Originaal	KNABi latinisatsioon	KNABi transliteratsioon
1	Улаанбаатар	Ulaanbaatar	-
2		Ulağanbağatur	ulağanbağatur*
3		Hohhot	kökeqota

(* transliteratsiooni ei pruugi anda, kui see langeb kokku latinisatsiooniga, jättes arvestamata suur- ja väiketähe erinevused.)

Mongoli kirjas on märkidel eri kujud, sõltuvalt sellest, kas märk on sõna alguses, keskel või lõpus, vahel ka üksikuna (isoleeritult). Järgnevas tabelis on näidatud püstkirja ja selle horisontaalteisendi märgid alg-, kesk- ja lõppvormis (teisendi puhul ka isoleeritult) ning järgnevates tulpades:

- 9 – mongoli kirja transliteratsioon (märkustes ja näidetes püstkirjas),
- 10 – mongoli kirja transkriptsioon (märkustes ja näidetes kaldkirjas),
- 11 – vaste Sise-Mongoolias kasutusel olevas *pinyin*'i latinisatsioonis,
- 12 – vaste Mongoolias kasutusel olevas kirillitsas,
- 13 – Unicode'i märgistiku 16ndkood.

Mongoolia kütilliline kirjaviis ja Sise-Mongoolia *pinyin* rajanevad nimede tegelikul hääldusel ega ole mongoli kirja transkriptsiooniga üksüheselt seotud, vasted on seega orienteerivad (halha vasted on näidetele lisatud, kui võimalik). Üksikute tähtede rakenduse kohta on tabeli lõpus lisamärkusi. Sealsamas on esitatud ka ligatuurid. Punktiir tabelis märgib seda, et vastavas fondis vajalik märk puudub, kriipsuga märgitud positsioonid ei ole kasutusel.

Nr	<i>Püstkiri</i>			<i>Horisontaalteisend</i>			9	10	11	12	13	
	alg	kesk	lõpp	isol	alg	kesk	lõpp	trlit	trkr	S-M	kir	UC
1	ᠠ	ᠠ	ᠠ	ᠠ	ᠠ	ᠠ	ᠠ	a	a	a	a	1820
2	ᠡ	ᠡ	ᠡ	ᠡ	ᠡ	ᠡ	ᠡ	e	e	e	э	1821
3	ᠢ	ᠢ	ᠢ	ᠢ	ᠢ	ᠢ	ᠢ	i	i	i	и	1822
4	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	ᠣ	o	o	o	о	1823
5	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	ᠤ	u	u	u	у	1824
6	ᠥ	ᠥ	ᠥ	ᠥ	ᠥ	ᠥ	ᠥ	ö ó	ö	o	ө	1825
7	ᠦ	ᠦ	ᠦ	ᠦ	ᠦ	ᠦ	ᠦ	ü ú	ü	u	ү	1826
8	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ē	e	(e)	e	1827
9	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	ᠨ	n	n	n	н	1828
10	-	ᠨ	ᠨ	-	-	ᠨ	ᠨ	ŋ	ŋ	(ng)	нг	1829
11	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	ᠪ	b	b	b	б,в	182A
12	ᠶ	ᠶ	ᠶ	ᠶ	ᠶ	ᠶ	ᠶ	q	q	h	х	182C
13	ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ	-	k	k	h	х	182C
14	ᠭ	ᠭ	ᠭ	ᠭ	ᠭ	ᠭ	ᠭ	ǰ	ǰ	g	г	182D
15	ᠭ	ᠭ	ᠭ	ᠭ	ᠭ	ᠭ	ᠭ	g	g	g	г	182D
16	ᠵ	ᠵ	ᠵ	ᠵ	ᠵ	ᠵ	ᠵ	j	j	j	ж,з	1835
17	ᠶ	ᠶ	-	ᠶ	ᠶ	-	-	y	y	y	й	1836
18	ᠲ	ᠲ	-	ᠲ	ᠲ	-	-	t	t	t	т	1832
19	ᠳ	ᠳ	ᠳ	ᠳ	ᠳ	ᠳ	ᠳ	d	d	d	д	1833
20	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	m	m	m	м	182E
21	ᠴ	ᠴ	-	ᠴ	ᠴ	(ᠴ)	(ᠴ)	č	č	q	ч,ц	1834
22	ᠷ	ᠷ	ᠷ	ᠷ	ᠷ	ᠷ	ᠷ	r	r	r	р	1837
23	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	s	s	s	с	1830
24	ᠱ	ᠱ	ᠱ	ᠱ	ᠱ	ᠱ	ᠱ	š	š	x	ш	1831
25	ᠯ	ᠯ	ᠯ	ᠯ	ᠯ	ᠯ	ᠯ	l	l	l	л	182F
26	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	ᠰ	w	w	w	в	1838
27	ᠫ	ᠫ	ᠫ	ᠫ	ᠫ	ᠫ	ᠫ	p	p	p	р	182B
28	ᠯ	ᠯ	ᠯ	ᠯ	ᠯ	ᠯ	-	lh	lh	lh	лх	1840
29	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	ᠮ	f	f	f	ф	1839
30	ᠵ	ᠵ	-	ᠵ	ᠵ	-	-	z	dz	z	з	183D
31	ᠴ	ᠴ	-	ᠴ	ᠴ	-	-	c	ts	c	ц	183C
32	ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ	ᠬ	gh	g	g	г	183A

33	..	..	..		ᠬ	ᠬ	ᠬ	kh	k	(k)	к	183B
34	ᠬ	ᠬ	..		ᠬ	ᠬ	ᠬ	h	h	h	х	183E
35	..	..	..		ᠵ	ᠵ	ᠵ	ž	ž	(r)	ж	183F
36	ᠵ	..	..		ᠵ	ᠵ	ᠵ	zh	zh	zh	чж	1841
37	..	..	..		ᠴ	ᠴ	ᠴ	ch	ch	ch	ч	1842

Kommentaariid üksikute tähtede kohta

1. **a** esineb sõna lõpus kahel kujul: liitselt (ᠠᠷᠠ *qara xapax* 'vaatama') ja lahus (sabaga vasakule, transliteratsioonis tähistatud plussiga: ᠠᠷᠠᠨᠠ *qar+a qara/xapa* 'must'). Lahusvormi kasutatakse tavaliselt ḡ, l, m, n, q, r, y järel, ent on ka erandeid. Märkide **b**, **p** järel kirjutatakse **a/e** ning eesvokaalsetes sõnades **k**, **g** järel **e** sabaga vasakule, ent liitselt: ᠠᠭᠦ *üge yz*, ᠠᠪᠠ *aba av*, ᠠᠭᠡᠯᠡᠪᠡ *kelebe xэлэв*. Lahus **a**-lõppvormi puhul on eelnev täht samuti lõppvormis, kuigi muidu teda sõna lõpus ei pruugi esineda. Sõna alguses hakkab **a** alifi märgiga (ᠠ), ent kui see vokaal on eraldi kirjutatava liite alguses, siis alifit ei ole (transliteratsioonis pannakse siis vahele alljoon): ᠠᠭᠠᠨᠠ *nom_ača номоос*.
2. Tähte **e** pannakse kirja samal kujul kui **a**-d, erinevus on üksnes algvormis (vrd ᠠᠭᠡ *eke эх*, aga ᠠᠭᠠᠨᠠ *aq+a ax*). Eristamaks neid tähti, võib meeles pidada, et **e** esineb eesvokaalsetes, **a** aga tagavokaalsetes sõnades. Mõned konsonandid (**k**, **g**) esinevad üksnes eesvokaalsetes, teised (**q**, **ḡ**) üksnes tagavokaalsetes sõnades.
3. Sõna alguses hakkab **i** alifi märgiga (ᠢ), ent kui see vokaal on eraldi kirjutatava liite alguses, siis alifit ei ole: ᠢᠨᠠᠮᠤᠨᠢ *nom_i nomi/номыг*. Sõna lõpus vokaali järel märgib **i** diftongi: ᠨᠣᠴᠠᠢ *noqai нохой*.
- 4.-5. **o** ja **u** märgitakse ühtmoodi (Unicode'is on neil eri koodid), kuid järgsilpides esineb üksnes **u**, nt ᠠᠭᠤᠨᠠ *orun*. Sõna alguses hakkab **o** ja **u** alifi märgiga (ᠤ), ent kui see vokaal on eraldi kirjutatava liite alguses, siis alifit ei ole: ᠠᠭᠤᠨᠠ *nom_un номун/номын*, ᠣᠯᠠᠨᠠ *olan_u olanu/олну*. Võõrsõna lõpus märgitakse järgsilbi **o**-d sama tähe keskvormiga (transliteratsioonis **o'**, nt ᠷᠠᠳᠢᠮᠠᠳᠤ *radio' radio*).
- 6.-7. **ö** ja **ü** märgitakse ühtmoodi (Unicode'is on neil eri koodid), kuid järgsilpides esineb häälikuna üksnes **ü**. Mongoli kirjas märgitakse **ö**-d ja **ü**-d üksnes esisilbis, järgsilbis langeb kirja pilt kokku **o/u**-ga (tagamaks ühilduvust Unicode'iga, translitereeritakse need vokaalid järgsilbis **ó/ú**-ga, nt ᠣᠨᠳᠦᠷ *öndür öndür/өндөр*). Eraldi kirjutatud liite alguses alifit ei ole (vt ka 4.-5.): ᠤᠨᠡᠨᠠ *ünen_ü ünenü/үнэний*. Euroopa keelte **u**-d transkribeeritakse mongoli keeles **ü**-ga, sel juhul esineb **ü** täisvorm ka tagapool sõnas (kui **ö** ja **ü** täisvorm esinevad järgsilbis, ka liitsõna teise komponendi alguses, lisatakse Unicode'i tarbeks ülakoma): ᠬᠡᠬᠦᠷ *khürs kurs/курс*, ᠡᠦᠷᠠᠮᠠ *ëü'ropa Europa/Европа*, ᠠᠭᠤᠲᠤᠨᠠ *aü'to' auto/авто*, ᠮᠠᠭᠠᠯᠠᠨᠠ *fakhü'lit'ët fakulitet/факультет*. Võõrsõna lõpus esineb vorm **ᠠ** (transliteratsioonis ülakomaga **ö'/ü'**).
8. **ē**-d kasutatakse võõrsõnades ja nimedes, väliskujult langeb ta kokku **w**-ga: ᠲᠦᠷᠭᠡᠨᠡᠭ *türgēnēw Turgenew/Тургенев*, ᠰᠡᠷᠭᠡᠶᠡᠭᠡᠭ *sērgēyēw Sergeyew/Сергеев*.
9. **n** on vokaali ees punktiga, muidu ilma punktita, langedes väliskujult kokku **a/e**-ga: ᠨᠠᠮ *nom ном/ном*, ᠨᠣᠯ *onul онол*, ᠮᠠᠯᠠᠨᠠ *mallan+a mallana*, ᠣᠯᠠᠨ *olan olan*, ᠣᠨᠳᠦᠷ *öndür öndür*. Erandlikku punkti kasutamist või selle puudumist translitereeritakse ülakomaga: ᠮᠤᠨᠳᠠ *fon'd fond*.

10. Märk ᠨ esineb üksnes sõna keskel (ᠭ, l, n, q, s-i ees) või lõpus: **ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ** *mongol* **ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ** *монгол*, **ᠬᠠᠩᠭᠠᠢ** *qanᠭai* **ᠬᠠᠩᠭᠠᠢ** *хангай*, **ᠠᠨᠬ** *ᠨ anᠭ+a* **ᠠᠨᠬ** *анх*, **ᠠᠭᠨᠠᠭᠠ** *ᠨ aᠭᠨᠠᠭᠠ* **ᠠᠭᠨᠠᠭᠠ** *агнах*, **ᠳᠠᠢᠨ** *d'üᠨ* **ᠳᠠᠢᠨ** *düᠨ/dүнг*.
11. Ligatuurid: **ᠪᠢ** *ba/be*, **ᠪᠢ** *(ᠪ) bi*, **ᠪᠤ** *bo/bu*. Halhamongolis vastab b-le sõna sees või lõpus sageli v: **ᠠᠮᠠᠷᠪᠠᠯ** *amarabal* **ᠠᠮᠠᠷᠪᠠᠯ** *амарвал*, **ᠢᠷᠢᠪᠡ** *irebe* **ᠢᠷᠢᠪᠡ** *ирэв*.
- 12.-13. Ligatuurid: **ᠬᠡ** *ke*, **ᠬᠢ** *ki*, **ᠬᠤ** *kö/kü*. Unicode loeb q ja k üheks märgiks, sest üks esineb tagavokaalsetes, teine eesvokaalsetes sõnades: **ᠠᠪᠬᠤ** *abqu* **ᠠᠪᠬᠤ** *авах*, **ᠥᠭᠦᠯᠡᠬᠦ** *ögülekü* **ᠥᠭᠦᠯᠡᠬᠦ** *өгүлекү* **ᠠᠮᠠᠷᠠᠬᠤ** *amaraqu* **ᠠᠮᠠᠷᠠᠬᠤ** *амрах*, **ᠬᠡᠬᠡᠬᠦ** *kelekü* **ᠬᠡᠬᠡᠬᠦ** *келекү/хэлэх*. Kui tagavokaalse sõna alguses on [x]-na häälduv **ᠬ**, siis translitereeritakse see **q'**.
- 14.-15. Ligatuurid: **ᠭᠡ** *ge*, **ᠭᠢ** *gi*, **ᠭᠦ** *gö/gü*. Unicode loeb ᠭ [γ] ja ᠭ üheks märgiks, sest üks esineb tagavokaalsetes, teine eesvokaalsetes sõnades: **ᠭᠠᠷᠮᠠ** *ᠭarm+a* **ᠭᠠᠷᠮᠠ** *гарма/гармаа*, **ᠬᠡᠭ** *keleg* **ᠬᠡᠭ** *хэлэг*. Märkide **ge**, **gi** ja **gö/gü** väliskuju on sama kui silpidel **ke**, **ki** ja **kö/kü**. Märki **ᠭ** kasutatakse vokaali ees punktidega, mujal ilma (langedes sel juhul väliskujult kokku q-ga): **ᠭᠣᠪᠢ** *ᠭobi* **ᠭᠣᠪᠢ** *Говь*, **ᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠠ** *ᠭagulaᠭ+a* **ᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠠ** *агулага/агуулга*, **ᠪᠤᠯᠠᠭ** *bulaᠭ* **ᠪᠤᠯᠠᠭ** *булаг*. Viimasel juhul on kasulik teada, et **q** ei saa esineda sõna lõpus ega konsonandi ees; neil juhtudel tuleb lugeda **ᠭ**: **ᠪᠠᠭᠯᠠᠬᠤ** *baᠭlaqu* **ᠪᠠᠭᠯᠠᠬᠤ** *баглах*, **ᠬᠣᠨᠣᠭᠯᠠᠬᠤ** *qonuᠭlaqu* **ᠬᠣᠨᠣᠭᠯᠠᠬᠤ** *хоноглох*. Kui tagavokaalse sõna alguses on [g]-na häälduv **ᠬ**, siis translitereeritakse see **g'**. (Font Mongolian Baiti näitab ᠨ-i ja vokaali vahelist ᠭ-d ilma punktideta, nende näitamiseks lisab fonditeisendusprogramm FVS1 koodi.)
16. Märk **j** [dʒ] ei saa esineda silbi või sõna lõpus. Halhamongoli keeles vastab j-ile tagavokaali ees enamasti **ᠵ**: **ᠵᠠᠨᠠᠭᠤ** *januqu* **ᠵᠠᠨᠠᠭᠤ** *занах*, **ᠵᠥᠪᠡᠬᠦ** *jöblekü* **ᠵᠥᠪᠡᠬᠦ** *jöblekü/зөвлөх*.
17. Märki **y** [j] antakse trükitud tekstides sõna alguses sageli edasi sama märgiga kui **j**, sõna keskel aga sama märgiga kui **i** (transliteratsioonis lisatakse mõlemal juhul ülakoma), käsitsi kirjas on aga **y**-ile iseloomulik konks: **ᠶᠠᠪᠠᠭᠤ** *yabuyu* **ᠶᠠᠪᠠᠭᠤ** *явьюу* ~ **ᠶᠠᠪᠠᠭᠤ** *y'abuy'u*. Enne a-lahusvormi võib ta esineda i-lõppvormi kujul: **ᠶᠠᠪᠠᠢ** *yabui+a* **ᠶᠠᠪᠠᠢ** *ябуя/явья*, **ᠢᠷᠢᠶᠡ** *irei+e* **ᠢᠷᠢᠶᠡ** *ирье/ирье*. Märgiga **i** kokkulangevat kuju kasutatakse sõna alguses ja keskel **i**-lõpuliste diftongide edasiandmiseks (sel juhul on ta vokaali ja **i** vahel sidekonsonandiks, transliteratsioonis ja Unicode'is jääb siis märk üldse translitereerimata): **ᠠᠶᠢᠯ** *ail* **ᠠᠶᠢᠯ** *айл*, **ᠶᠡᠭᠦᠷ** *oír+a* **ᠶᠡᠭᠦᠷ** *оира/оёр*, **ᠶᠡᠭᠦᠷ** *uigur* **ᠶᠡᠭᠦᠷ** *уйгур*. (Kui peaks esinema ilma sidekonsonandita diftong, siis kasutatakse eristuseks keskpunkti: **ᠶᠠᠮᠠᠨ** *na·iman*.) Ent **i** ja **ü** järel märk ei topeldu, vrd **ᠶᠡᠭᠦᠷ** *üile* **ᠶᠡᠭᠦᠷ** *үйл*. Samamoodi on **i**-ga kokkulangevat kuju mitmetes eraldi kirjutatavates sufiksites **i**-hääliku ees või järel (transliteratsioonis jääb **y** siis eraldi tähistusega, ent kui seal oleks konksuga **y**, lisataks ülakoma): **ᠭᠡᠷᠢᠶᠡᠨ** *ger_iyen* **ᠭᠡᠷᠢᠶᠡᠨ** *geriyen/гэрээ*, **ᠮᠠᠯᠢᠶᠠᠨ** *mal_iyan* **ᠮᠠᠯᠢᠶᠠᠨ** *малиян/малаа*, **ᠠᠬᠠᠶᠢ** *aq+a_yi* **ᠠᠬᠠᠶᠢ** *ахайг*, **ᠡᠬᠡᠶᠢ** *eke_yi* **ᠡᠬᠡᠶᠢ** *эхуйг*, **ᠮᠣᠷᠢᠶᠢ** *mori_yi* **ᠮᠣᠷᠢᠶᠢ** *моруйг*, vrd **ᠰᠠᠶᠢᠬᠠᠨ** *saiyiqan*. (Font Mongolian Baiti näitab sõna keskel vokaalidevahelist **y**-i i-kujulisena, v.a **i** ees, selle muutmiseks lisab fonditeisendusprogramm FVS1 koodi; samuti lisab programm diftongide puhul sidekonsonandi koodi /nt ail → aiil/, sest muidu näitaks font **i**-d ilma topelduseta.)
- 18.-19. **t** ja **d** märgitakse mongoli sõnades vokaali ees ühtmoodi (Unicode'is on neil eri koodid), hääldus sõltub kontekstist, vrd **ᠲᠣᠳᠠᠬᠤ** *ᠲᠣᠳᠠᠬᠤ* **ᠲᠣᠳᠠᠬᠤ** *ötü qoruqai* **ᠲᠣᠳᠠᠬᠤ** *ötü qoruqai/от хорхой*, **ᠳᠠᠯᠠᠢ** *ᠳalai* **ᠳᠠᠯᠠᠢ** *далай*, **ᠲᠡᠨᠡᠭ** *teneg*. Konsonandi ees on märgi kuju **ᠲ**, sõna lõpus **ᠲ'**, neis positsioonides saab esineda üksnes **d**: **ᠳᠠᠳᠠᠬᠤ** *dadqu* **ᠳᠠᠳᠠᠬᠤ** *дадах*, **ᠳᠡᠯᠡᠳᠦ** *deledkü* **ᠳᠡᠯᠡᠳᠦ** *дэлдэх*, **ᠨᠢᠭᠡᠳᠦ** *nigedkü* **ᠨᠢᠭᠡᠳᠦ** *нэгдэх*, **ᠠᠷᠠᠳ** *arad* **ᠠᠷᠠᠳ** *ард*, **ᠨᠣᠶᠠᠳ** *noyad* **ᠨᠣᠶᠠᠳ** *ноёд*. Märk **t** sõna lõpus esineb üksnes vöõrsõnades. Erandlikult kirjutatakse sõna lõpus **d** sõnades **ᠡᠳ** *ed'* **ᠡᠳ** *ед/эд*, **ᠳᠡᠳ** *ded'* **ᠳᠡᠳ** *дэд/дэд* (tähistatakse ülakomaga). Vöõrsõnades märgib alati **t** ja **ᠳ** **d**-d (erandlikel juhtudel lisatakse transliteratsioonis jällegi ülakoma): **ᠰᠲᠠᠨᠴᠢ** *st'an'ci*

stanci/станц, **ᠮᠣᠮᠤ** fot'o' foto/foto, **ᠮᠣᠮᠤ** prot'okhol protokol/протокол, **ᠮᠣᠮᠤ** jawod' jawod/завод. Eraldi kirjutatava sufiksi *-tur* (-tüür) ~ *-dur* (-düür) puhul tuleb tähele panna, et *-dur* (-düür) on liite alguses märgiga **ᠮᠣᠮᠤ** bulaḡ_tur булагт, **ᠮᠣᠮᠤ** kereg_tür хэрэгт, **ᠮᠣᠮᠤ** mal_dur малд.

21. Märk **ᠴ** ei saa esineda silbi või sõna lõpus. Halhamongoli keeles vastab **ᠴ**-le enamasti *u* (v.a *i* ees): **ᠴᠠᠭᠠᠨ** čaḡan цагаан, **ᠴᠡᠩᠭᠡᠷ** čenḡer цэнхэр, **ᠴᠣᠭ** čoḡ цог, **ᠴᠢᠳᠠᠬᠤ** čidaqu чадах.
- 23.-24. Märk **ᠰ** ei saa esineda silbi või sõna lõpus. Silpi, mida translitereeritakse *si*, hääldatakse *ši*: **ᠰᠢᠳᠦᠨ** siidburi šiidburi/шүүдвэр, **ᠰᠢᠨ** ᠰ sin+e šine/шинэ, **ᠰᠠᠭᠰᠢ** baḡsi baḡši/багши, **ᠰᠠᠭᠤᠷᠢᠰᠢᠬᠤ** saḡurisiḡu saḡurišiḡu/суурьших.
26. **w** esineb peamiselt vöörsõnades, k.a vöörnimele transkriptsioonis, kus ta võib esineda ka silbi või sõna lõpus: **ᠠᠭᠠᠷ** waḡar ваар, **ᠠᠠᠯᠠᠭ** pawlaw Павлов, **ᠠᠯᠢᠮᠤᠨᠲᠤᠶ᠋ᠠ** lērmon't'ow Лермонтов. Vanades tekstides võib sõna lõpus *a*-lahusvormi ees olla ka *u* kujul (transliteratsioon **w'**): **ᠪᠣᠳᠢᠰᠠᠳᠤᠠ** bodisad'w'+a бодисатва.
27. Ligatuurid: **ᠮᠣᠮᠤ** pa/pe, **ᠮᠣᠮᠤ** pi, **ᠮᠣᠮᠤ** pu/pu. Esineb peamiselt vöörsõnades.
29. Ligatuurid: **ᠮᠣᠮᠤ** fa/fe, **ᠮᠣᠮᠤ** fi, **ᠮᠣᠮᠤ** fo/fu. Esineb vöörsõnades: **ᠮᠣᠮᠤ** fon'd' fond/фонд, **ᠮᠣᠮᠤ** fin'lan'd' Finland/Финлянд.
33. Ligatuurid: **ᠮᠣᠮᠤ** kha/khe, **ᠮᠣᠮᠤ** khi, **ᠮᠣᠮᠤ** kho/khu. Esineb vöörsõnades: **ᠮᠣᠮᠤ** khart kart/карта, **ᠮᠣᠮᠤ** khino' kino/кино, **ᠮᠣᠮᠤ** khommü'nism kommunism/коммунизм.
- 30.-35. Neid tähti kasutatakse vöörsõnades: **ᠬᠠᠰ** lhasa Лхас, **ᠬᠣᠯᠠᠨᠳᠤ** hollan'd' Голланд, **ᠬᠠᠠᠨᠠ** hawana Гавана.
- 36.-37. Need tähed esinevad hiina laensõnades *i* ees. Alifita **ᠮ** on kasutusel *pinyin*'i *zh* transkribeerunguna ja **ᠮ** *pinyin*'i *ch* või *q* transkribeerunguna.

Märkusi

1. Mongoli sõnad jagunevad tagavokaalseteks (maskuliinseteks) ja eesvokaalseteks (feminiinseteks). Tagavokaalid on *a*, *o*, *u*, eesvokaalid *e*, *ö*, *ü*, mõlemas sõnatüübis võib esineda *i* (**ᠢᠷᠠᠭᠤᠨ** biraḡun, **ᠢᠷᠦᠭᠡᠯ** irúgel).
2. Mongoli konsonandid jagunevad vokaalieelseteks ja universaalseteks (**ᠲᠡᠪᠢᠰᠢᠭᠡᠷ** debisker üsúḡ), Viimased võivad esineda nii vokaali ees kui ka silbi (sõna) lõpus ilma järgneva vokaalita. Universaalkonsonandid on **b**, **d**, **g**, **ḡ**, **l**, **m**, **n**, **ᠨ**, **r**, **s**, **w**. Vöörsõnades võib silbi lõpus esineda ka muid konsonante.
3. Klassikalises mongoli keeles ei olnud üldiselt pikki vokaale, kuid mõnes sõnas märgiti neid kahe märgi ühendiga, samuti esines diftonge ilma vahekonsonandita: **ᠪᠠᠭᠤᠮᠤ** buur+a буур, **ᠪᠣᠪᠤ** luubaḡ лууван, **ᠪᠣᠪᠤ** boobu боов, **ᠲᠠᠭᠤᠯᠠᠢ** taulai туулай, **ᠲᠡᠭᠦᠬᠡ** teúke түүх, **ᠬᠡᠭᠦᠨ** keúken хүүхэн, **ᠬᠡᠭᠦ** küú хүү. Mõnda loetakse tänapäeval lühikese vokaaliga: **ᠬᠣᠷ** qour хор, **ᠲᠣᠷ** tour тор, **ᠭᠣᠯ** ḡoul гол.
4. Mongoli kirja transliteratsioon on püütud ühitada kirja ühemõtteline tähistus ja Unicode'i fonoloogilisel „süvastruktuuril“ rajanev kodeering. Kõik transliteratsiooni põhitähed on taandatud Unicode'i koodideks ilma keeruliste kontekstireegliteta. Lisatähised vastavad Unicode'i vabavaheldusvaliku koodidele: **'** (apostroof, FVS1, U+180B), **"** (jutumärgid, FVS2, U+180C), **^** (tsirkumfleks, FVS3, U+180D). Pluss (+) vastab Unicode'i mongoli vokaalialdajale (U+180E, vt märgi nr 1 kommentaari), alljoon (**_**) aga kitsale püsitühikule (U+202F, vt kommentaari märkide nr 3-7 juures).

Klassikalise mongoli keele ja k rillilise halhamongoli võrdlusi

1. Halhamongolis on t ved l henedud, mistõttu ühele halhamongoli sõnale võib klassikalises mongoli keeles vastata mitu sõna:  l <      l,      li,      l ; *amar* <    / amara-,     amar,     amur; * rhl x* <       erkelek ,       erkilek ; *yur* <      agur,      ugur, *z  l* <    / jigele,     jегeli, * yulaх* <         duɡulqu,         daɡulaqu.
2. Halhamongoli pika vokaaliga silpidele vastavad klassikalises mongoli keeles kahe silbi ühendid, mille sidekonsonandiks on enamasti ɡ, harvemini b või j:     /   qaɡalɡ+a *хаалга*,       uguraɡ *уураг*,      egerek  *  р х*,       r+e_ber *ур  р*,         k riyelek  *х р  л х*.
3. Klassikalise mongoli j rgsilpide u ja   on halhamongolis enamasti madaldunud o-ks ja  -ks:      qonuɡ *хонoг*,      r m * р м*.
4. Klassikalise mongoli esisilbi e on j rgsilbi   mõjul muutunud kas  -ks või  -ks:    eb l * в л*,     erg k  * рg х*,      ebedk  * вd х*,     eg rk  * рr х*,   / eg le *  л*.
5. Klassikalise mongoli esisilbi i on tagavokaalses sõnas sageli muutunud ya-ks:     inaɡ *янаг*,      iraqu *яруу*,       nirba *нярав*,       kimuraqu *хямрах*.
6. Halhamongoli palataliseeritud konsonandile vastab klassikalises mongolis konsonandi ja i ühend:    uni *унь*.

Sise-Mongoolia *pinyin*'i ja halhamongoli võrdlusi

1. Võrreldes halhamongoliga on Sise-Mongoolias paremini säilinud h alikud b (halha  ),   [tʃ] (*pinyin*'i q, halha  ) ja j [dʒ] (halha  ), vrd *Баян-Овоо – Bayan Obo*, *Цагааннуур – Qagan Nur*, *З  н гар – Junggar*.
2. Sõnade l henemine Sise-Mongoolias, võrreldes klassikalise mongoli kirjakeelega, on enam-vähem võrreldav halhamongoliga.

Peamised allikad

- Garma D. Sanzheyev. *The Old-Script Mongolian Language and its Development in Khalkha*. Translated from the Russian. English Edition Prepared and Edited by John R. Krueger. The Mongolia Society, Inc., Indiana University, Bloomington, 1988.
- Traditional Mongolian Script in the ISO/IEC 10646 and Unicode Standards*. Technical Report 170, UNU/IIST, P. O. Box 3058, Macau, August 1999. Compiled by Myatav Erdenechimeg, Richard Moore, and Yumbayar Namsrai.
- Л. Г. Скородумова. *Введение в старописьменный монгольский язык*. Учебное пособие. Издательский Дом «Муравей-Гайд», Москва 2000.
- 少数民族语地名汉语拼音字母音译转写法 *Shaoshuminzuyu diming Hanyu pinyin zimu yinyi zhuanxiefa*. 1977.